

CAPITOLUL VIII

REFORMA (1500—1550)

1) Lucrările fraților.

Legătura existentă între frații din diferite țări este ilustrată prin faptul că pentru instruirea copiilor era întrebuițat unul și același catechism, în văile Valdenze, în Franța, în Italia precum și de către frații din țările germane și de către frații unității din Boemia. Era o mică carte publicată în italiană, franceză, germană și cehă. Se cunosc mai multe ediții tipărite din timp în timp dela 1498 până la 1530.

Foarte strâns atașați de frații amintiți mai sus, au mai fost și „frații vieții comune” care în secolul al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea au stabilit o adevărată rețea de școli în Țările de Jos și în nord-estul Germaniei. Ele au fost întemeiate de către Gerhard Groote din Deventer, Olanda, care de comun acord cu Jan von Rysbroeck, au format o frățietate și au stabilit prima școală la Deventer. Groote și-a anunțat principiul său de învățămînt prin aceste cuvinte : „Rădăcina studiului și oglinda vieții trebuie să fie înainte de toate Evanghelia lui Hristos”. El socotea că instruirea fără evlavie putea deveni un blestem în loc de binecuvîntare. Învățătura era excelentă. Sub îndrumarea faimosului dascăl de școală Alexandru Hegius, instituția din Deventer reunea două mii de elevi. Toma de Kempis, care mai târziu a scris : „Imitațiunea lui Hristos”, a frecventat această școală ca și Eras-

mus. Aceste școli s-au extins foarte mult. Aici se învăța latina, puțin greaca și copiii învățau să cînte cîntări evanghelice în limba latină. S-au organizat de asemenea și clase pentru adulți în vederea citirii Evangheliei în limba țării. Se cîștiga și ceva bani copiindu-se manuscrisele Noului Testament, și mai târziu tipărindu-se. Tractatele fraților și prietenilor lui Dumnezeu au fost larg răspîndite. A existat deci aici un cămin de educație solidă bazată pe Sfintele Scripturi.

O carte de cîntări publicată la Ulm în 1538, arată locul pe care îl ocupă în congregația fraților lauda și închinăciunea. La sfîrșitul lungului titlu al acestui volum se arată că el era destinat „frățietăți! creștine a picarzilor” considerați pînă atunci ca necredincioși sau eretici, și ca el să fie întrebuițat și cîntat zilnic spre slava lui Dumnezeu”.

2) LUTHER ; TRADUCEREA BIBLIEI ; CONFLICTUL DE PĂRERI ; ERASMUS.

Biblia a fost aceea care mai întîi l-a luminat și l-a călăuzit pe Luther. El a fost ajutat de către Staupitz, apoi a găsit în scrierile lui Tauler și a altor frați, comentarii ale doctrinei divine. Reformatorul declară că, în toate universitățile și în învățăturile savanților nimic nu era atît de sănătos, și care să corespundă mai mult Evangheliei decît în scrierile amintite mai sus. Luther nu a întîrziat mult ca să scrie. Primele sale scrieri (1517—1520) erau redactate în spiritul fraților și arătau că mîntuirea nu se obține prin intervenția bisericii, ci că fiecare om are acces liber la Dumnezeu și capătă mîntuirea prin credință în Hristos și prin ascultarea de Cuvîntul Său. El a recunoscut acest mare adevăr al Scripturii, cum că mîntuirea vine din harul lui Dumnezeu prin credința în Isus Hristos, și că-e^se capătă prin faptele noastre bune. El a pus în slujba acestei doctrine atîta capacitate și zel, încît a deșteptat dorința și așteptarea, nu numai în cercurile unde acest adevăr era cunoscut, ci a mișcat puternic pe aceia care pînă atunci l-au ignorat.

În 1517, călugărul Tetzel, bine cunoscut prin traficul său cu indulgențe papale, își făcea comerțul său de o manieră atît de nerușinată și de ridicolă, încît el a contribuit mai mult decît toți ceilalți la impresiunea poporului prin șarlatanismul său. Cînd el venit la Wittenberg, Luther, încurajat de Staupitz și nemaiputînd face ca Electorul de Saxa să intervină, a afișat pe ușa bise-

ricii locale, 95 de teze, care au luminat fulgerător Europa. Oamenii au înțeles atunci că în sfârșit o voce a fost auzită, exprimând ceea ce, cea mai mare parte din lume o simțea — minciuna întregului sistem al indulgențelor care nu avea nici un loc în Evanghelie. Un sărman călugăr avea astfel de înfruntat și de combătut vastul sistem al puterii papale. Toată Europa a fost mișcată prin scrierile lui : „Adresă către nobilimea națiunii germane asupra libertății creștinului; captivitatea babiloniană a bisericii". Papa a publicat o bulă de excomunicare împotriva lui, însă el a ars-o în mod public la Wittenberg (1520). Somat de către autoritățile papale de a se înfățișa înaintea „dietei" dela Worms, el s-a dus acolo, înfruntând toate primejdiile, însă nici un rău nul-a atins. La reîntoarcerea sa, viața sa fiind amenințată, prietenii săi l-au dus în mod secret la castelul din Wartburg, lăsându-se să se creadă că a murit. În acest refugiu, el a tradus Noul Testament în limba germană, făcând apoi să fie urmat de Vechiul Testament. Într-o epocă când problemele religioase agitau violent masele, posibilitatea crescândă de a citi Scripturile, avu efecte care trebuiau să revoluționeze aspectul creștinătății: Greaua disperare care i-a cuprins pe oameni constatând corupția și lăcomia crescândă a bisericii, a făcut loc unei vii nădejdi că în sfârșit ora trezirii a sunat și că creștinismul începe să revină la creștinismul primitiv al apostolilor. Hristos a fost din nou contemplat, descoperit în Scripturi ca Răscumpărător și Mîntuitor, că este îndeajuns pentru cei păcătoși, că este Calea care duce la Dumnezeu omenirea care suferă.

Divergențele atât de radicale de opinii și interese, trebuiau în mod necesar ca să conducă la un conflict. Adepții lui Luther și simpatizanții săi deveniră foarte numeroși, însă vechiul sistem al bisericii romano-catolice, nu putea fi transformat fără luptă. Unii, cu Erasmus în frunte, nădăjduiau într-un compromis și pace, în timp ce călugării — care vedeau în aceasta dispariția pozițiilor lor și a privilegiilor lor — se arătară violenți dincolo de orice măsură. Autoritățile papale se hotărîră să recurgă la vechile lor arme, adică de a blestema, de a omorî, pentru a zdrobi noua mișcare. Atunci Luther abandonînd prima sa umilință, încetul cu încetul deveni tot atât de dogmatic și hotărît ca și papa.

Rivalitățile politice au făcut ca situația să se înrăutățească, opresiunea care apăsa pe șerbi a dus la războiul țaranilor (1524—1525), lucru pe care partidul advers îl puse în contul lui Luther și al aderenților săi. O conflagrație generală amenința națiunea. În 1520 Erasmus scria : „Eu aș dori ca Luther să stea liniștit pentru moment... Ceea ce spune el este adevărat, însă

există timp pentru toate lucrurile". Adresîndu-se în 1524 ducelui George de Saxa el spune : „La început cînd Luther vorbea, lumea întregă îl aplauda ca și Alteța voastră. Teologii care astăzi sînt adversarii săi declarați, erau atunci de părerea lui. Cardinalii și chiar călugării îl încurajau. El ataca atunci practici condamnate de toți oamenii cinstiți și lupta împotriva unei bande de oameni lacomi, sub tirania cărora creștinătatea gemea. Cine putea atunci să prevadă pînă unde va merge această mișcare ? Chiar Luther însuși nu se aștepta deloc ca să se producă un asemenea efect. După publicarea tezelor sale, eu am încercat să-l conving de a rămîne aici. Eu mă temeam de răscoale. Eu l-am rugat ca să fie moderat..."

Papa publică atunci o bulă ; împăratul decreta un edict. Au fost arestări de oameni, s-au aprins ruguri. Inșă totul a fost în zadar. Răul nu făcea decît să crească... Eu vedeam cu toate acestea că lumea era amorțită prin rituale. Călugării scandalosi înșelau și strangulau conștiințele. Teologia a devenit o țesătură de sofisme (denaturări). Dogmatismul mergea spre nebunie. În afară de aceasta au existat acești preoți nedemni, acești episcopi și acești funcționari ai Romei... Eu am considerat că trebuie să se caute un compromis și să se facă o înțelegere... însă protectorii lui Luther s-au abținut dela acest lucru și nu voriră să facă nici o concesie. Teologii catolici nu respirau decît foc și furie. Eu nădăjduiesc că Luther va face ceva concesii și că papa și principii lui vor consimți de asemenea ca să se pronunțe pentru pace. Să dea Dumnezeu ca porumbelul lui Hristos să se coboare asupra noastră dacă nu atunci va veni bufnița Minervei ! Luther a aplicat o medicină amară unui trup bolnav. Dumnezeu să vegheze ca să fie spre însănătoșire !".

Erasmus mai scria încă : (1525) : „Eu socotesc că Luther este un om de bine, ridicat de Providență, pentru a remedia depravarea timpului prezent. De unde au venit toate aceste rele ? Dela imoralitatea nerușinată a preoției, dela aroganța teologilor și dela tirania călugărilor". El sfătuia ca să se suprimă ceea ce era vădit rău, de a reține tot ceea ce putea fi reținut fără ca să fie dăunător, de a fi tolerant, de a acorda libertatea de conștiință, și el a mai adăugat: „Indulgențele au avut timpul lor, călugării susținuți de către teologi nu mai pot amăgi poporul prin minciunile lor. Ei bine, acei care nu își pun încrederea în meritele sfinților să se adreseze în rugăciunile lor Tatălui, Fiului și Sfîntului Duh. Să imite pe Hristos în viața lor și să lase în pace pe cei care cred în sfinți... Să lase să gîndească ce vor despre purgatoriu,

fără a se certa cu aceia care sînt de altă părere... Dacă faptele îndreptătesc sau credința îndreptățește, înseamnă puțin, fapt este că totii admit că credința fără fapte nu poate izbăvi".

3) BISERICA LUTHERANĂ.

Un conflict atît de violent nu putea fi aplanat prin sfaturi de moderațiune. Foarte puțini erau aceia care intrevedeau cea mai slabă posibilitate de toleranță. Sub influența împrejurărilor atît de extraordinare, Luther însuși a suferit o nouă orientare care a dus cu sine și pe alții. După ce în tinerețea sa a fost un romano-catolic devotat, prin contactul său cu Staupitz și prin citirea Bibliei el și-a întors simpatiile sale de partea fraților și a misticilor, însă luptele sale cu clerul romano-catolic l-au împins de a intra într-o strînsă legătură cu un mare număr de principii germani. Această asociere, combinată cu influența redeșteptată a primei educații, l-au condus în mod treptat la formarea bisericii luterane. Etapele acestei schimbări au fost marcate de îndepărtarea *sa pe nesimțite de vechile congregații ale fraților, apoi prin încorporarea în noua biserică — paralel cu adoptarea multor adevăruri biblice a multor lucruri împrumutate din sistemul romano-catolic Luther insista mai mult asupra învățaturii apostolului Pavel și mai puțin asupra acelor din cuvintele Evangheliilor, nu cum făceau bătrînii bisericilor de credincioși. El se sprijinea cu putere pe doctrina justificării (îndreptării) prin credință, fără a arăta îndeajuns necesitatea de a urma pe Hristos, care ținea un loc atît de mare (important) în predicile fraților. Învățînd absența complectă a liberului arbitru al omului și făcînd depinderea mîntuirii numai de harul lui Dumnezeu, Luther a mers atît de departe încît a neglijat problema umblării în credință a creștinismului, care face totuși parte din Evanghelie. Printre doctrinele bisericii romano-catolice pe care le-a păstrat, se găsește regenerarea prin botez și cu aceasta practicarea botezului la copiii mici. În timp ce el a adus la lumină învățătura Scripturii asupra mîntuirii individuale prin credință în Isus Hristos și lucrarea Sa desăvîrșită, el nu a urmat învățătura Noului Testament care spune că biserica să fie despărțită de lume, cu toate că este în lume, însă a susținut cu fermitate că în lume biserica trebuie să fie martoră pentru Evanghelia lui Isus Hristos. El a adoptat sistemul romano-catolic al parohiilor cu administrația lor clericală a unei lumi

considerată ca fiind creștină. Susținut de mai mulți principii el a menținut principiul unirii bisericii cu statul și a acceptat robia statului ca mijloc pentru a converti sau pentru a pedepsi pe cei care refuzau noua autoritate ecleziastică. La dieta sau sinodul dela Speyer (1529), partidul Reformei prezintă reprezentanților romano-catolici „protestul” de unde s-a dat reformatiilor numele de protestanți. Liga dela Smalcald în 1531 a unit nouă principii și unsprezece cetăți libere sub titlul de puteri protestante.

Staupitz a avertizat pe Luther în ceea ce privește aceste schimbări și despre pericolele lor: „Hristos ne ajută ca noi să trăim în sfîrșit după Evanghelie, care răsună în urechile noastre astăzi și care este pe buzele multora, căci eu constat că multă lume abuzează de Evanghelie pentru a da curs liber cărnii (pofteilor firii). Lăsați-vă mișcați prin cererea mea stăruitoare căci eu am fost odată un pioner al sfintei credințe evanghelice”. Declarînd în final că el diferă în vederea sa de cea a lui Luther, el a stabilit contrastul între creștinii de nume și adevărații credincioși.

"Astăzi este moda de a separa credința de viața evangheliei, ca și cum ar fi posibil de a avea o credință vie în Hristos și de a nu îi fi asemănător în viața de fiecare zi. Ah ! dușmanul este viclean I Cum rătăcește el poporul I Ascultați vorbirea celor nebuni: „Cine crede în Hristos nu are nevoie să facă fapte. Apoi ascultați de asemenea Cuvîntul adevărului: „Dacă îmi slujește cineva, să Mă urmeze”. Duhul rău spune acestor creștini firești, că un om este socotit neprihănit (îndreptătit) fără fapte și că Pavel a propovăduit acest lucru. Cît de fals este lucrul acesta I El a vorbit în adevăr împotriva legalismului în ceea ce privește respectarea normelor religioase exterioare, în care de teamă oamenii și-au pus* încrederea lor ca să fie mîntuiți. El a luptat împotriva acestor lucruri ca fiind inutile și care conduc la pierzare, însă niciodată el nu a condamnat ci dimpotrivă a lăudat faptele care sînt rodul credinței, al dragostei și al ascultării de poruncile cerești. În toate epistolele sale el a proclamat și a propovăduit necesitatea lor”-

Luther a arătat: „învățați de la sfîntul Apostol Pavel că atunci cînd a venit Hristos — astfel spune Evanghelia — El nu a venit pentru a da o lege nouă care să reglementeze umblarea creștinului ci pentru ca El însuși să se ofere ca sacrificiu pentru păcatele lumii întregi”. Bătrînii bisericilor au învățat întotdeauna că, pentru a fi un adevărat credincios, trebuie ca după ce a primit viața lui Hristos prin credință să dovedească și să se străduiască de a avea o umblare în acord cu exemplul Său și cu Cuvîntul Său și care se poate realiza cu ajutorul vieții Sale în noi.

Ca luptător puternic, Luther a deschis un drum de-a curmezișul privilegiilor și abuzurilor mult timp tolerate, și astfel a fost posibil de a se ajunge la o reformă. El a descoperit multor păcătoși pe Hristos ca Mîntuitor, la care oricine se poate adresa fără intervenția preotului, a sfinților, a bisericii sau a sacramentelor și în afară de orice merit personal. El a arătat că păcătosul poate veni la Hristos cu nevoile "sale și să găsească în El prin credință o mîntuire desăvîrșită, întemeiată pe lucrarea desăvîrșită a Fiului lui Dumnezeu. Cu toate acestea în loc de a continua pe drumul din Cuvînt, el a organizat o biserică unde anumite abuzuri din trecut erau reformate, însă care în nenumărate privințe erau o reproducere a vechiului sistem. Mulțimile privind la el ca la călăuza lor, acceptară forma în care el a modelat biserica luterană. Mulți, dîndu-și seama că el nu stăruie într-o revenire complectă la Sfintele Scripturi, au fost dezamăgiți și au rămas în biseria romano-catolică.

Dotat cu o îndrăzneală și o energie fără precedent, Luther a readus la lumină adevărurile biblice privind mîntuirea individuală a păcătosului prin credință. Dar el a greșit în misiunea sa, atunci cînd ar fi putut ca în toate lucrurile să intre pe calea Scripturii, cuprinzîndu-se aici și învîțătura privitoare la biserică. El spusese : „Eu o spun de o sută de mii de ori : Dumnezeu nu vrea serviciu cu forța. Nimeni nu poate fi sau nu trebuie forțat ca să creadă”, în 1526, el scrisese : „Adevărata poruncă evanghelică nu poate fi prezentată printre orice fel de oameni. Numai aceia care sînt hotărîți în mod serios ca să fie creștini și să mărturisească Evanghelia prin cuvînt și prin faptă, trebuie să se înroleze în mod nominal și să se strîngă separat într-un loc pentru rugăciune, citire, pentru a boteza, a lua Sfînta Cină și a face alte lucrări creștine. Acest tip de biserică permite să se descopere aceia care nu se comportă ca adevărați creștini, să fie muștrați, să-i îndrepte sau să-i excludă după rînduierile lui Hristos (Matei 18, 15). Credinșii adunați pot da milostenii care să fie împărțite săracilor după exemplul dat de apostolul Pavel (II Corint. 9, 1—12). Aici nu ar fi necesar ca să se cînte mult și frumos. Serviciile pentru botez și Sfînta Cină pot să fie astfel prăznuite în cea mai mare simplitate în concordanță cu Cuvîntul lui Dumnezeu și în dragoste. Însă eu nu pot încă să organizez o astfel de strîngere, căci eu nu am oamenii care ar trebui pentru aceasta. Totuși dacă acest lucru trebuie să fie și dacă voi fi constrîns eu îl voi face și chiar de bună voie. Așteptînd acest lucru, eu pot face chemări, să propovăduiesc, să ajut, să îndemn la lucrare pînă ce creștinii vor primi Cuvîntul cel adevărat în inimă și vor descoperi în ei înșiși cum să lucreze cu cum să stăruiască”.

Cu toate acestea, Luther știa bine că oamenii care îi trebuiau erau aici. El îi descrie ca fiind evlavioși cu adevărat, sfinți, copii *m* lui Dumnezeu. După multă ezitare, el însuși sîrși prin a se opune oricărei tentative de a pune în practică ceea ce a știut așa de bine să zugrăvească. Totuși el nu a făcut aceasta, așa ca mulți •din aderenții săi, care priveau biserica luterană ca cea mai bună formă posibilă de religie care se poate concepe. El a descris-o ca provizorie, ca o curte exterioară și nu ca „sanctuarul”, și nu a încetat să sfătuiască și să avertizeze poporul. El a spus: „Examinînd bine ceea ce face lumea care se numește evanghelică și care știe să vorbească despre Hristos, s-a observat că nu există nimic înapoia acestei mărturisiri. Cea mai mare parte se înșeală pe ei înșiși. Numărul acelor care au început cu noi și le-a plăcut învățătura noastră, a fost de zece ori mai mare decît acum sau numai a zecea parte din ei au rămas credincioși. Ei învață fără îndoială ca și papagalul, să repete cuvinte, însă nu au făcut experiența cu inimile lor. Ei rămîn exact ceea ce sînt. Ei nu înțeleg și nici nu simt cît este Dumnezeu de adevărat și credincios. Ei laudă mult Evanghelia și o doresc mai întîi în mod serios, dar mai pe urmă nu rămîne nimic din toate acestea, căci ei fac ceea ce iubesc și se dedau la plăceri și devin mai răi decît erau înainte și sînt mult mai nedisciplinați și mai îngîmfați decît alți oameni. Țărani, hurghezi și nobili, toți sînt mai lacomi și mai nedisciplinați decît sub papalitate. Ah Doamne Dumnezeule ! numai de am pune în practică cu adevărat această doctrină și atunci Tu ai vedea -că unde acum merg o mie de persoane ca să ia sacramentele, atunci vor merge abia o sută. Atunci vor fi mai puține din acele oribile păcate cu care papa prin legile sale infernale a inundat lumea; noi vom fi în sîrșit o adunare creștină, și nu cum sîntem acum aproape adevărați păgîni, purtînd numele de creștini. Noi vom putea despărți din mijlocul nostru pe cei care prin faptele lor arată că nu au crezut niciodată și nu au avut niciodată viața, lucru care acum ne este imposibil !”.

Odată noua biserică pusă sub autoritatea statului, devine imposibil de a o mai transforma. De asemenea Luther nu a pretins niciodată că bisericile pe care el le-a întemeiat erau organizate după modelul Scripturilor. În timp ce Melancton vorbea despre principii protestanți ca fiind principalii membri ai bisericii, Luther li numea episcopi de împrumut și el exprima în mod frecvent regretul său de a nu se putea bucura de libertatea de simplu creștin și de independența congregațiunii creștine, care a fost altă dată scopul lui.

4) LOYOLA ȘI IEZUIȚII.

La epoca cînd Luther ardea bula papală, un alt om se pregătea la lucrul care trebuia ca să devină o armă puternică pentru a opri în loc progresul protestantismului, de a organiza contra-reformațiunea și de a recuceri pentru biserica romano-catolică vaste regiuni unde mișcarea reformației prosperase.

Ignațiu de Loyola, un nobil spaniol s-a născut la 1491 și a devenit paj la curtea lui Ferdinand și Izabelei, apoi soldat. El s-a distins la început prin curajul său deosebit, însă o rană pe care a primit-o la vîrsta de treizeci de ani, l-a făcut șchiop și acest lucru a schimbat tot cursul vieții sale.

În timpul lungii boli cauzate de rana sa, el a citit cîteva din* cărțile misticilor și dorea cu înfocare ca să fie izbăvit de poftele din viața sa trecută. El aspira să facă lucruri mari, nu pentru gloria militară în slujba unui rege pămîntesc ci pentru Dumnezeu și ca soldat al lui Isus Hristos. „Arată-mi Doamne, se ruga el, unde Te pot găsi. Eu Te voi urma ca un ciine, dacă voi putea, numai să învăț drumul mîntuirii”. După lungi lupte, el s-a predat lui Dumnezeu, a găsit pacea în asigurarea iertării păcatelor sale și a fost izbăvit de puterea dorințelor firești. În faimoasa mînăstire dela „Montserrat” învecinată cu vîrfuri stîncoase avînd strania aparență de flăcări arzătoare, Loyola, după o noapte de veghe și de mărturisire și-a atîrnat armele sale înaintea unei statui antice din lemn a Fecioarei și s-a consacrat în slujba ei și în cea a lui Hristos. El s-a desbrăcat de toate vestmintele sale și și-a luat un sărăcăcios costum de pelerin și a mers la mînăstirea dominicană de lîngă Manresa. Acolo el s-a dedat nu numai unei examinări de sine însuși așa cum era obiceiul la mistici, ci a început să-și noteze cu minuțiozitate tot ceea ce observa la el însuși: meditații, viziuni și chiar atitudini exterioare pentru a descoperi ceea ce era mai favorabil dezvoltării extazelor spirituale. El a scris atunci o mare parte din cartea sa : „Exerciții spirituale” care trebuia să exercite mai tîrziu o puternică influență.

Căutînd părtașia imediată cu Dumnezeu, fără intervenția preoților, misticii intrau în mod constant în conflict cu clerul. Loyola, devenit suspect, a fost de mai multe ori închis de către inchiziție și de către dominicani, însă el a putut întotdeauna să dovedească cum că el nu era ceea ce credeau ei și a fost lăsat liber. De fapt după ce el a fost mai întîi foarte impresionat de către mistici, Loyola elabora un sistem absolut opus învățăturii lor. În loc de a căuta să experimenteze comuniunea directă cu*

Hristos, el a plasat pe fiecare membru al societății sale sub îndrumarea unui om, confesorul său, față de care el se angaja să nu ascundă nimic din cele mai intime secrete ale vieții sale și de a asculta orbește. Era planul unui soldat. Fiecare era supus voinței superiorului său, și chiar conducătorul tuturor era controlat de către oameni însărcinați de a observa fiecare din acțiunile sale și de a judeca pe fiecare pentru motivele sale. În cursul mai multor ani de călătorii și studii de învățămînt și de opere caritabile, în timpul cărora Loyola încerca zadarnic de a se duce la Ierusalim, și a avut cu papa întrevederi, unii s-au unit cu el, în mod treptat, astfel că în 1534 la Paris, Loyola organizează „Compania (societatea) lui Isus”. El și alți șase, dintre care unul era Francisc Xavier, făcură un jurămînt de sărăcie, castitate, și activitate misionară. În 1540 papa recunoscu „Societatea lui Isus” căreia îi fu dat numele de iezuiți mai întîi de către Calvin, apoi de către alții din adversarii lor. Membrii acestei asociații erau aleși cu multă grijă și ei erau trecuți printr-o lungă pregătire pentru a învăța supunerea fără rezervă a voinței lor către cea a superiorilor lor. Această educație a făcut din iezuiți o armă puternică, grație căreia ei au împiedicat progresul „reformațiunii” și chiar au organizat o contra reformațiune care a readus la Roma mulți din aceia pe care îi pierduse.

Asociația a lucrat cu abilitate și perseverență pentru a produce o reacție. Creșterea sa rapidă și metodele ei lipsite de scrupule, i-au făcut mulți dușmani, chiar în sînul bisericii romano-catolice. În diferite țări ea a atras o vie opoziție din cauza intervențiilor ei atît în domeniul politic cît și în domeniul religios. Ea a avut o istorie furtunoasă. Uneori iezuiții parvneau să domine toată politica unor anumite națiuni. Apoi ei erau alungați și lipsiți de toate drepturile lor, puțînd reveni de îndată ce împrejurările le deveneau din nou favorabile. Arhiepiscopul elector din Colonia, Hermand von Wied, care încercase să opereze o reformă catolică și o împăcare cu reformatorii și-a văzut această lucrare zădărnicită de Canisius, un abil reprezentat al asociației pe care aceasta îl cîștigase în Germania. În afară de aceasta, nenumărate mișcări de reformă au fost reprimate sau făcute ineficace prin activitatea ucenicilor lui Loyola. Dominația Romei a fost întărită. Membrii activi și devotați ai asociației au mers la pîgîinii din India, China și America pentru a propaga și acolo doctrina lor.